

A történelmi kulcsfogalmak fejlesztése – pl. okok és következmények

Kojanitz László

A feladat megtervezésének kezdetekor hasznos átgondolnunk, mi is az az általánosítható érvényű tudás a történelmi okokkal és következményekkel összefüggésben, amit fontos lenne a diákjainknak is elsajátítania. Érdeemes ezt mindjárt a tanulók számára is érthető állításokká formálni. Például így:

- A legtöbbször ugyanannak az eseménynek vagy változásnak több oka is van.
- Az okok és a következmények nem egyforma fontosságúak. Az okok és a következmények fontossági szempont szerint sorrendbe állíthatók.

A következő lépés, hogy az egyes ismeretelemeket egy előzetes fejlesztési sorrá rendezzük össze. Már egy ilyen vázlatos terv elkészítése közben is felfigyelhetünk egy sor megoldandó problémára. *Mit kell először megérteniük a tanulóknak a történelmi okokkal kapcsolatban? Miként lehet megfelelő példákat és feladatokat adni a számukra ahhoz, hogy saját maguk is képesek legyenek e következtetéseket megfogalmazni? Miként lehet az egyszerűbb gondolatoktól az összetettebbek felé haladni? A történelmi okok értelmezési szempontjai közül melyeket érdemes a tanulmányok későbbi vagy befejező szakaszára halasztani?*

A listánkat valódi fejlesztési tervvé alakíthatjuk azzal, ha évfolyamok szerint is tagoljuk. Mondjuk így:

5-6.	<p>A miért kérdésre adott válaszok az okok.</p> <p>Az okok az események előtt történnek; a következmények az események után jönnek.</p> <p>A legtöbbször ugyanannak az eseménynek vagy változásnak több oka is van.</p> <p>Egyes eseményeknek és változásoknak nagyon komoly következményei lehetnek, még akkor is, ha azokra előzetesen senki sem számított.</p> <p>Az okok és a következmények nem egyforma fontosságúak. Az okok és a következmények fontossági szempont szerint sorrendbe állíthatók.</p>
7-8.	<p>Amikor egy „miért” típusú kérdésre keresünk választ, nem „dolgokat”, hanem ok-okozati kapcsolatokat keresünk különféle események, változások, emberi tulajdonságok, motívumok, döntések és cselekedetek között.</p>

	<p>Az ok-okozati összefüggések feltárása és értelmezése rendkívül fontos szerepet játszik a történelmi események megértésében és bemutatásában.</p> <p>Egy történelmi esemény megmagyarázása során érdemes mindig választ keresni a következő kérdésekre: Miért történt meg? Miért éppen akkor történt meg? Mik voltak a legfontosabb okai annak, hogy megtörtént?</p> <p>Az okok és a következmények különféle szempontok szerint csoportosíthatók.</p> <p>A különféle okok együtt fejtik ki a hatásukat.</p> <p>Az események bekövetkeztének vannak közvetett és közvetlen okai, ezt úgy is értelmezhetjük, hogy a dolgok bekövetkeztének mindig vannak közvetett feltételei és vannak közvetlen kiváltó okai.</p> <p>A közvetett okok között vannak olyanok, amelyek nélkül az esemény nem következett volna be, de amelyek önmagukban még nem lehettek volna elegendőek ahhoz, hogy az esemény valóban bekövetkezzon.</p> <p>Kiváltó okoknak azt szoktuk nevezni, amelyek nélkül egészen biztosan nem történtek volna meg az események.</p> <p>A többféle kiváltó ok közül általában van egy olyan, ami a végső lökést adja.</p> <p>Az emberek gyakran vitáznak a kiváltó okokról.</p>
9-10.	<p>Az okok általában nem egyedi, egymástól elszigetelt dolgok, ezért egy esemény bekövetkeztének magyarázatául nem célravezető csak egyetlen végső okot keresni.</p> <p>Ritka az az eset, amikor az egyes okok egymást követő sorrendben, ok-okozati láncreakcióként váltanak ki valamilyen eseményt vagy változást. Az események bekövetkeztét előidéző okok általában kölcsönösen összefüggnek egymással.</p> <p>Az okok közötti összefüggések vizsgálata segít annak a megállapításában, hogy mely tényezők játszották a legfontosabb szerepet az események bekövetkeztében.</p> <p>Az okok mérlegelésekor azt kell figyelembe venni, hogy mely tényezők szerepe volt a legfontosabb.</p>
11-12.	<p>Minden történet más történetekkel kölcsönhatásban zajlott le. E kapcsolatrendszer feltárása nélkül semmilyen történet nem érthető meg.</p> <p>Az okok és a következmények között is sokféle további ok-okozati viszony állítható fel.</p> <p>Ugyanazzal a történelmi eseménnyel kapcsolatban az okok és a következmények kiválasztása és logikai összerendezése között jelentős különbségek lehetnek.</p> <p>Az okozati összefüggések feltárása közötti különbségek miatt lényeges eltérések lehetnek ugyanazon történelmi esemény bemutatása, értelmezése és értékelése között.</p> <p>Amikor egy esemény bekövetkeztének az okait kutatjuk, nemcsak azt a kérdést kell feltenni magunknak, hogy miért következett be az az esemény, hanem azt is, hogy miért nem valami más történt helyette.</p> <p>Az okok és következményekkel kapcsolatos kérdések vizsgálata több részből álló</p>

	<p>tevékenység: a figyelmet érdemlő tényezők azonosítása; a tényezők közötti ok-okozati összefüggések megállapítása; a legfontosabb tényezők kiválasztása; az okokra vonatkozó következtetések összevetése a rendelkezésre álló bizonyítékokkal; az okokra és következményekre vonatkozó magyarázatok értelmezése úgy is, mint egy történelmi interpretáció.</p> <p>A múlt interpretációjában fontos szerepet játszhatnak az ún. történelmi magyarázó elvek.</p> <p>A történelmi magyarázó elvek sokfélék lehetnek. Az a közös bennük, hogy az események magyarázata szempontjából kiemelkedően fontos szerepet tulajdonítanak egy bizonyos tényezőnek: pl. földrajzi környezet, „nagy személyiség”, tulajdonviszonyok alakulása, történelmi tapasztalat, az embereket körülvevő civilizáció.</p>
--	---

Ez a terv folyamatosan alakulhat, fejlődhet. Az idők során bővíthetjük, pontosabbá és árnyaltabbá tehetjük a benne szereplő elemeket. A gyakorlati tapasztalatok alapján pedig módosíthatjuk abból a szempontból is, hogy mit, mikor és milyen sorrendben érdemes beemelnünk a tanulás folyamatába.

Mit jelent a kulcsfogalmakhoz készített fejlesztési terv végrehajtása?

Szeretnék két olyan dologra kitérni, ami csak a fenti fejlesztési tervet látva esetleg félreérthető. Szó sincs arról, hogy a fejlesztési tervben olvasható állításokat kellene megtanítani a diákjainknak, amit aztán szó szerint kikérdezzük tőlük. Nem ez a cél, és nem is ez jelenti a kulcsfogalmakkal összefüggő feladat megvalósítását. Ezek az ismeretek önmagukban, elszakítva a történelemtanulás konkrét tartalmaitól értelmetlenek és haszontalanok. Ugyanakkor ezeknek az értelmezést segítő gondolatoknak a megfogalmazódása révén tudjuk a magunk és diákjaink számára is megfoghatóvá tenni, hogy az újabb és újabb történelmi események feldolgozása nyomán miként válik egyre árnyaltabbá a történelmi okokról alkotott fogalmuk, és miként válik egyre kifinomultabbá az a szempontrendszer, amivel a történelmi események közötti ok-okozati összefüggéseket vizsgálni tudják.

Arról sincsen szó, hogy ehhez a fejlesztési tervhez a napi gyakorlatban görcsösen ragaszkodnunk kellene. Ha egy történelmi téma lehetőséget ad rá, vagy a tanórai szituáció úgy hozza, nyugodtan foglalkozhatunk olyan kérdésekkel is, kitérhetünk olyan vonatkozásokra is, amelyek a tervünkben magasabb évfolyamon szerepelnek. Ez az előzetes terv ilyen értelemben nem kell, hogy korlátozzon minket. A tervünk ugyanis elsősorban arra hívja fel a figyelmünket, mi az a minőségi szint, amit az adott évfolyamon már mindenképpen el kéne

érnünk. Ez az egyre bővülő terv arra emlékeztet minket, hogy a kulcsfogalmak fejlesztésében is mindig haladnunk kell előre. Olyan kérdéseket és feladatokat kell adunk a tanulóknak, amelyek segítségével egyre újabb dolgokra figyelhetnek fel, érthetnek meg, és így magasabb szintre léphetnek az okokra vonatkozó következtetések és magyarázataik elkészítése terén is.

Hogyan tudjuk összehangolni a kulcsfogalmak fejlesztését a tartalmi ismeretek megtanításával?

Ez a legizgalmasabb része a feladatnak. Ehhez is érdemes egy előzetes tervet készítenünk. Ebben már annak is szerepelnie kell, hogy mikor, melyik témához kapcsolódóan, milyen tanári segítségadás mellett, milyen feladatokkal gyakoroltatjuk a történelmi okok keresésének különböző vonatkozásait.

Okok és következmények		
évfolyam	5.	6.
témakör	A magyar őstörténet	A magyar középkor
téma	Honfoglalás	A tatárjárás
a kulcsfogalomhoz tartozó ismeret	Amikor egy „miért” típusú kérdésre keresünk választ, ok-okozati kapcsolatokat keresünk különféle események, változások, emberi döntések és cselekedetek között. A legtöbbször ugyanannak az eseménynek vagy változásnak több oka is van.	Az okok nem egyforma fontosságúak. Az okok fontossági sorrendbe állíthatók.
fejlesztési cél	Egy történelmi esemény okainak azonosítása.	A lehetséges történelmi okok sorrendbe állítása aszerint, hogy melyik játszotta a legfontosabb szerepet az események bekövetkezésében.
kutatási kérdés	Miért költöztek át a magyarok Etelközből a Kárpát-medencébe?	Miért nem sikerült megvédeni az országot a tatároktól 1241-ben?
a tanulók munkájának segítése	Egy ok-okozati vázlat bemutatása valamelyik korábban tanult eseményről mintaként.	A tatárjárással kapcsolatos ismeretek átismétlése kérdések segítségével.

források	tankönyvi szöveg, ismeretterjesztő szöveg	előzetes tudás
feladatok, tevékenységek	A honfoglalást bemutató szöveg elolvasása. Térképvázlat készítése a honfoglalást megelőző eseményekről az olvasottak alapján. Az okokra vonatkozó információk kiemelése a szövegben. Az okok vázlatpontokba szedése.	Csoportmunka A csoportok egymással versenyezve fogalmazzanak meg minél több olyan eseményt, körülményt vagy döntést, amely a vereséghez vezető oknak tekinthető. Egy-egy tanuló IV. Béla-ként mondja el, miért nem tudta megvédeni az országot a tatároktól. Emelje ki, hogy mi volt szerinte a legnagyobb probléma! <i>(A felkészülés során a csoport tagjai vitassák meg, IV Béla miről beszéljen, és ezek közül mit emeljen ki a legfontosabb okként.)</i>
a tanulók által készített produktum	térképvázlat ok-okozati vázlat	diákok által bemutatott szerepjáték

A napi tervező munkához már az is hasznos lehet, ha legalább arról van egy előzetes tervünk, hogy melyik témát akarjuk felhasználni a történelmi okok különböző vonatkozásainak bemutatásához.

évfolyam	7.	8.
témakör	A polgárosodás és a modernizáció kora Magyarországon	A kétpólusú világ
téma	Út a kiegyezéshez	Az 1956-os forradalom és szabadságharc
a kulcsfogalomhoz tartozó ismeret	Az okok és a következmények különféle szempontok szerint csoportosíthatók: rövid és hosszú távú következmények; gazdasági, társadalmi, politikai okok; belső és külső okok.	A különféle okok együtt fejtik ki a hatásukat.
kutatási kérdés	Miért akart a császári udvar megegyezésre jutni a magyarokkal 1867-ben?	1956. október 23-án a békés tüntetés miért vált fegyveres felkeléssé?

évfolyam	9.	10.
témakör	Az ókori Róma	A világ és Európa a kora újkorban
téma	A Római Birodalom szétesése	Földrajzi felfedezések

a kulcsfogalomhoz tartozó ismeret	Az események bekövetkeztek vannak közvetett és közvetlen okai. A közvetett okok, amelyek nélkül az esemény nem történt volna meg, de amelyek önmagukban még nem vezettek volna az esemény bekövetkezéséhez. Közvetlen okoknak azt szoktuk nevezni, amelyek viszont közvetlen kiváltó okai voltak az eseménynek. Az emberek a kiváltó okokról. gyakran vitáznak.	Ritka az az eset, amikor az egyes okok egymást követő sorrendben, ok-okozati láncreakcióként váltanak ki valamilyen eseményt vagy változást. Az események bekövetkezését előidéző okok általában kölcsönösen összefüggnek egymással.
kutatási kérdés	Mi okozta a Nyugatrómai Birodalom bukását?	Miért az európai államok váltak meghatározó nagyhatalmakká a XVI-XVII. században?

évfolyam	11.	12.
témakör	A nemzetállamok és a birodalmi politika kora	Hidegháborús konfliktusok és a kétpólusú világ kiépülése
téma	A német egység kialakulása	A hidegháborús szembenállás, a kétpólusú világ, a megosztott Európa.
a kulcsfogalomhoz tartozó ismeret	Amikor egy esemény bekövetkezett az okait kutatjuk, nemcsak azt a kérdést kell feltenni magunknak, hogy miért következett be az esemény, hanem azt is, hogy miért nem valami más történt helyette.	Az okok és következményekkel kapcsolatos kérdések vizsgálata több részből álló tevékenység: a figyelmet érdemlő tényezők azonosítása; a tényezők közötti ok-okozati összefüggések megállapítása; a legfontosabb tényezők kiválasztása; az okokra vonatkozó következtetések összevetése a rendelkezésre álló bizonyítékokkal; az okokra és következményekre vonatkozó magyarázatok értelmezése úgy is, mint egy történelmi interpretáció.
kutatási kérdés	Miért nem a "nagynémet egység" koncepciója vált valóra?	A nyugati hatalmak vagy a Szovjetunió volt-e inkább felelős a hidegháborús helyzet kialakulásáért?